

ЦІНА НА КНИГУ¹

У греків, а особливо римлян, не дивлячись на відсутність вміння друкувати, книгарство було дуже розвинене. Окрім громадянських бібліотек під час імператорів були приватні книгозбірні в 30 000 томів і більше. Книгарні знаходилися й в найбільших провінціальних містечках. В самому Римі були великі й малі книгарні та багато крамниць букіністів. З огляду на порівнюючу дешевизну папіруса і безумовну дешевизну праці, книги в Римі були не дорогі. Окрім звичайних дешевих примірників, були й чудеса каліграфічного мистецтва, примірники розкішно ілюстровані. Занепад античної цивілізації перш за все змінив зовнішній вигляд книги. Папірусні фабрики закриваються одна за другою, і в Європі папірус робиться все дорожчим. Окрім цього він по своїй неміцності був не цілком зручним для тих книг, які найбільше вживаються в початку середніх віків. Пергамент, витіснений раніш папірусом, завдяки його новизні, знову робиться загальноновживаним. Пергамент був дуже дорогим, що видно з факту існування палімпсестів. Писали великими літерами, чітко й гарно. Особливо гарно розписували заголовні літери. Іноді (з III по VII в.) пергамент фарбували в червону, або яку іншу фарбу і всеньку (весь. - Я. С.) рукопис писали розведеним сріблом, а заголовні букви золотом. Звичайно, що книги на той час були страшенно дорогі: за гарно написаний та розмальований молитвослов або псалтир давали іноді цілі маетки. Бували випадки, що в цілому християнському місті не вказувалося ні одної книги, особливо, коли прийняти на увагу малу кількість письменних людей та той довгий час, який писалося книгу. Так продовжувалося майже до XV ст. (до винаходу книгопечатання).

Рукописні книги в старовинній Русі - Україні коштували дуже дорого. Цінність їх залежала від вартости матерьяла, на якому писалися книги й праці по переписці. Вона була більшою, або меншою в залежності від кількості й якості внутрішніх прикрас і оправи.

Спочатку книги писалися, як ми знаємо, на пергамені. А пергамен на Україні коштував дуже дорого. По вираженням І.І.Срезневського, який посилається в даному разі на посвідки «Руської Правди», аркуш пергамену в старовинній Русі коштував на наші гроші біля 7 крб. (в 1910 році). Таким чином, невеличка книжка в восьму долю і в 80 аркушів, на котру вживалося 10 аркушів пергамену, коштувала без писання біля 80 крб. Дійсно, володимиро-волинський князь Володимир, згідно літописі, заплатив за молитовник, який подарував церкві св. Георгія, вісім гривен кун, або на наші гроші в 1910 році біля 80 крб. Цікаво, що той же князь біля того часу заплатив за село 50 гривен кун, тобто тільки в $6 \frac{1}{4}$ раз дорожче, ніж за молитовник.

З запису на одному євангелію кінця XIV в. ми дізнаємося, що матерьял його коштував три карб, і писання три карб: Не забуваймо при цьому, що по вичисленням вчених карбованець (рубль) того часу рівнявся 40 нашим рублям.

Згодом для писання книг у нас почали вживати замість пергамену папір. Він звичайно коштував дешевше пергамену, але все-таки, особливо спочатку, цинився дуже дорого. Про дорожнечу паперу стрічаються іноді вказівки навіть і в історичних актах. Так, наприклад, другий новгородський літопис під 1555 роком має запис: «папір дорогий був, аркуш південьги». В запису папіряного прологу 1481 р. говориться, що папір, на котрому була написана книга, коштує 8 денег листь, а писання по 8 денег зшиток. Теж саме було й на Україні-Русі.

Таким чином, навіть і на папері писані і притому самі звичайнісінькі книги коштували в старовинній Україні дуже дорого. Можна собі уявити, як повинні були цінитися тоді книги, написані на гарному матерьялі, мистцями-переписчиками, з багатими прикрасами в середині і вкладені в дорогі оправи. Не дивно тоді, коли наші старовинні літописи відмічають пожертву якої-небудь такої книги в монастир або в церкву, як якусь надзвичайної ваги подію*. З другої сторони нам тепер повинні бути зрозумілими оповідання наших літописців про те, як беріг книги той, хто їх мав, що називається, під трьома замками і під час якої-небудь небезпеки (пожежі, ворожого нападу) книги виносилися, оберігалися разом з «казною».

<...>

Якось книжка друкувалася, скажемо, в 1000 прим., то тепер у 5, а то й десять раз більше, та і папір ставлять гірший. Через те єсть навіть книги, які коштують тільки удвоє, троє більше проти попередніх видань, як от історія укр. письменства С.Єфремова. Друге видання коштувало 2 карб., а тепер 5 карб., бо надруковано тепер в кілька раз більше і на трохи гіршому і купленому раніше папері. Ще легше пояснюється ціна на історії України М. Грушевського, яка друкувалася на початку революції з стереотипу (крім останніх аркушів). Констатуючи збільшення цін на книгу, на цю духовну справу, все ж у меншій мірі, ніж на справу матерьяльну чи одягу й инш., можна гадати, що й надалі, вважаючи

на велике число примірників видання і швидкий оборот капіталу, ціна на книгу не буде збільшуватися так непомірно, як на вказані речі.**

Карпейль сказав, що: **«Книга запечатлює в себе душу всіх прошедших вѣков. Все, что человечество дѣлало, о чем мислило, к чему стремилось і чѣм было, - все это покоится, как бы объятые магическим сном, там, на страницах книг. Книга - величайшее сокровище челоуѣка»** (виділено нами).

Окрім сього у чорношкірих мешканців східної Африки є така казка: *«Бог зробив дві пари людей - білу та чорну. Потім, він спустив на землю великі й маленькі - закриті кошики - і наказав обом парам спокійно розділити проміж себе ці кошики. Чорна пара зараз же схопила великий кошик, а малий залишила білій парі. Чорна пара знайшла в своєму кошикові знаряддя для хліборобства, матерьял для рибальських сітей, лук та стріли для полювання і золотий пісок для торгівлі. Біла ж пара знайшла в своєму тільки книжку, але вона так пильно читала її і придбала звідтиля стільки мудрощів, що білий швидко після того у всьому обігнав чорного і зробився значно багатшим за нього»* (курсив наш).

В сій казці мається багато правди. Горда своїми вдачами біла людина наче почерпнула значну частину своєї сили в книзі, котра зберігала в собі придбане віками знання. Люди дізнавалися з неї про досягнуте попередніми поколіннями та іншими народами, їм не треба було через се самім до всього додумуватися, а залишалося тільки повести працю далі. Книги, передаючи знання, вміння та всі духовні завоювання одного покоління і народу, наче знищувала всі кордони просторові й часу та зливали всю людськість в одну нероздільну сімю. Се єднання було джерелом сили задля боротьби за кращу людську долю. Не маючи сего «живого» звязку, люди ніколи не змогли б так гарно влаштувати своє життя, як се ми бачимо навкруги. А сей живий звязок не міг би існувати без книги. Цілком справедливо, отже, кажуть чорношкірі, коли запевняють своїх слухачів, що ніхто інший, як маленька книжка, зробила білу людину такою великою та могутньою.

І чим далі, тим значіння книги збільшується та допомагає людям справедливіше й розумніше влаштувати своє життя. Треба лише згадати про ту величезну роль, яку відіграла «Хатина дядька Тома» Бічер-Стоу в справі увільнення негрів в Америці, «Кобзар» Т.Г.Шевченка в справі відродження українського народу, «Капітал» К. Маркса в справі всесвітнього визволення пролетаріату з-під гніта капіталізму.

Значіння книги ще більш зросло в наші часи, тому що коло її читачів збільшилося. Раніш книга, як все вище духовне життя було доступним лише для укоханьців долі. Тепер вже не те. Люди нарешті зрозуміли, що сила людини - в єднанні, а засобом єднання є знання та освіта. І ось в наші часи зібране віками людське знання почало проникати в широкі маси народу і зерна, кинуті їм, дали вже великий врожай, бо з народнього осередку вийшли і виходять в наш вік багато діячів на користь своєму народові та всій людськості.

*Підготовлено до друку Н. Солонською****

¹ Архів НБУВ. - Оп. 2. - Од. зб. 2. - С 108-113.

1)Збережено авторський стиль та орфографію.

2)Виправлено друкарські помилки.

*Титовъ Д.И. проф. Очерки по історіи русскаго книгописанія и книгопечатанія.

Випуск I. Київъ. 1911 г., страница 43.

** Дмитренко Гр. Ціна на книгу. Книгарь. Число п'яте за січень 1918 р. стор. 239.

***Надруковано: Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НБУВ. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 319–322.